

СЕКЦІЯ 8 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336.71

Вовчак О.Д.*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри банківської справи**Університету банківської справи Національного банку України***Онуфрієнко М.П.***аспірант**Університету банківської справи Національного банку України*

ПОНЯТТЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано існуючі поняття кредитного ризику та досліджено класифікацію кредитних ризиків за різними типами ознак. Звернено увагу на індивідуальний кредитний ризик, оскільки будь-яка кредитна діяльність банку якраз і починається з окремої кредитної угоди.

Ключові слова: кредитний ризик, класифікація ризику, індивідуальний кредитний ризик, кредитна операція, критерії класифікації.

Вовчак О.Д., Онуфрієнко М.П. ПОНЯТИЕ КРЕДИТНОГО РИСКА В БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЕ УКРАИНЫ

В статье проанализированы существующие понятия кредитного риска и исследована классификация кредитного риска по различным типам признаков. Обращено внимание на индивидуальный кредитный риск, поскольку любая кредитная деятельность банка как раз и начинается с отдельной кредитной сделки.

Ключевые слова: кредитный риск, классификация риска, индивидуальный кредитный риск, кредитная операция, критерии классификации.

Vovchak O.D., Onufriyenko M.P. CONCEPT OF CREDIT RISK IN BANKING SYSTEM OF UKRAINE

The article analyzes the existing concept of credit risk and the credit risk classification is investigated for different types of features. Attention is paid to individual credit risk. Since any lending activity of the bank is just starting a separate loan agreement.

Keywords: credit risk, risk classification, individual credit risk, credit transaction, classification criteria.

Постановка проблеми. Ризики банківської діяльності тісно пов'язані між собою, і нерідко одні види ризиків супроводжуються іншими. Одним із видів ризиків, який суттєво може вплинути на подальшу діяльність банківської установи, є кредитний ризик, тобто ризик втрати банком наданих кредитних ресурсів внаслідок неспроможності позичальника погасити кредитну заборгованість та сплатити відсотки за користування кредитом.

Сьогодні проблема надійних позичальників є досить гострою для банків, а кредитний ризик є одним із банківських ризиків, що справляють найбільший вплив на діяльність банку. Тому питання ідентифікації та визначення місця кредитного ризику в системі управління банківською діяльністю є надзвичайно актуальним для банків, які займаються кредитуванням [1, с. 99].

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питанню визначення кредитного ризику та дослідження класифікації кредитного ризику з урахуванням уроків фінансово-економічної кризи 2007–2008 років та актуальної сьогодні проблемі вчасного визначення кредитного ризику на рівні окремої кредитної угоди в українській банківській сфері присвячено багато наукових статей та публікацій багатьох вітчизняних науковців, у зв'язку із особливостями банківського ринку України, таких як: В.В. Вітлінський, О.М. Петрук, О.В. Хмеленко, В.Я. Вовк, Ю.Є. Холодна, Шевченко, Мороз, Примостка, О.Д. Вовчак.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових досліджень та публікацій, присвячених даній

проблематиці, сьогодні невирішеною залишається низка проблем, які стосуються чіткого визначення кредитного ризику та формування найбільш точної класифікації кредитного ризику.

Постановка завдання. Завдання статті полягає в тому, щоб проаналізувати та порівняти тлумачення кредитного ризику українськими вченими, а також його класифікації.

Виклад основного матеріалу. Поняття кредитного ризику досліджували багато українських вчених. Деякі цікаві думки щодо сутності та визначення кредитного ризику наведені у таблиці 1.

Як бачимо, українські вчені однозначно не можуть прийти до спільної думки стосовно кредитного ризику. Тому, зробивши відповідні висновки, ми сформулювали власне визначення кредитного ризику. Кредитний ризик – це можливі втрати банківської установи у зв'язку з можливістю неповернення позичальником основного боргу та відсотків за ним, які можуть виражатися як імовірно, так і фактично – у грошовому еквіваленті.

Одним із напрямів розробки ефективних управлінських заходів щодо кредитних ризиків є їх класифікація. На сьогоднішній день кредитні ризики можна класифікувати фактично за двома схемами, які наведені у таблицях 2 і 3. Згідно з першим варіантом класифікації кредитного ризику ми виділили основні критерії: рівень виникнення, фінансові наслідки, сфера виникнення, ймовірність реалізації, статус позичальника, можливість прогнозування, вид кредитної операції та можливість взяття ризику (табл. 2).

Під час розробки заходів управління кредитним ризиком перш за все виокремлюють:

- індивідуальний кредитний ризик;
- портфельний кредитний ризик.

Згідно з цією схемою, індивідуальний кредитний ризик відображає міру (ступінь) того, що позичальник може не виконати своїх зобов'язань перед банком відповідно до умов кредитного договору, і при цьому банку не вдасться своєчасно і в повному обсязі скористатися забезпеченням за кредитом для покриття збитків від кредитної операції. Індивідуальний кредитний ризик поєднує кредитний ризик стосовно позичальника і кредитний ризик щодо забезпечення за кредитом.

Кредитний ризик стосовно позичальника відображає міру (ступінь) того, що позичальник не зможе виконати своїх зобов'язань перед банком щодо погашення заборгованості та відсотків за кредитом в обумовлений у кредитному договорі строк.

Кредитний ризик щодо забезпечення за кредитом відображає міру (ступінь) того, що банку не вдасться своєчасно та в повному обсязі скористатися забезпеченням за кредитом для покриття збитків від кредитної операції. Таким чином, індивідуальний кредитний ризик завжди буде меншим від кредитного ризику щодо позичальника або дорівнюватиме йому

в разі відсутності забезпечення за кредитом. Ця обставина є дуже важливою під час прийняття рішення про видачу кредиту, формування резерву під кредитні операції, встановлення адекватної ставки відсотка за кредитом. Підставою для прийняття подібних рішень має бути рівень індивідуального кредитного ризику. На практиці дуже часто такі рішення приймаються з урахуванням лише кредитного ризику стосовно позичальника, що призводить до їх неадекватності.

Згідно першої схеми портфельний кредитний ризик характеризує сукупний ризик за всіма кредитними операціями та зобов'язаннями банку з кредитування і виявляється у зменшенні вартості активів банку (іншій, аніж внаслідок зміни ринкової відсоткової ставки). Джерелом портфельного кредитного ризику є сукупна заборгованість банку за операціями, яким притаманний кредитний ризик, а саме: кредитний портфель, портфель цінних паперів, дебіторська заборгованість тощо.

За фінансовими наслідками кредитний ризик може відображати як втрату, так і дохід при певних операціях, пов'язаних з кредитуванням.

За сферою виникнення фактично кредитний ризик ділиться як на зовнішній, пов'язаний з факторами зовнішнього середовища, так і внутрішній.

Таблиця 1

Основні трактування «кредитного ризику» вітчизняними науковцями

Автори	Сутність
В.В. Вітлінський [2, с. 29]	Сукупність імовірних небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися наявними засобами захисту.
О.М. Петрук [3, с. 199]	Ризик, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе зобов'язання, виконати умови будь-якої фінансової угоди із банком або в інший спосіб виконати взяті на себе зобов'язання.
О.В. Хмеленко та В.Я. Вовк [3, с. 52]	Це ймовірність несплати позичальником основного боргу та відсотків, які належать сплаті за користуванням кредитом у терміни, визначені у кредитному договорі.
Ю.Є. Холодна [4, с. 27]	Міра (ступінь) невизначеності щодо виникнення небажаних подій при здійсненні фінансових угод, суть яких полягає в тому, що контрагент банку не зможе виконати взятих на себе за угодою зобов'язань і при цьому не вдасться скористатися забезпеченням повернення позичених коштів.
А.М. Мороз [5, с. 135], Р.І. Шевченко [6, с. 56]	Кредитний ризик – це ризик несплати у визначений строк основного боргу і процентів за позичками, що належать кредитору.
Л.О. Примостка [7, с. 85]	Кредитний ризик визначається ймовірністю того, що позичальник не зможе або не захоче виконати свої зобов'язання згідно з кредитною угодою.

Таблиця 2

Перша схема класифікації кредитних ризиків

Критерії класифікації кредитних ризиків	Види кредитних ризиків
За рівнем виникнення	Індивідуальний кредитний. Портфельний кредитний.
За фінансовими наслідками	Кредитний ризик, наслідком якого є фінансові втрати. Кредитний ризик, наслідком якого є втрачена вигода. Кредитний ризик, наслідком якого є фінансовий дохід.
За сферою виникнення	Зовнішній (систематичний). Внутрішній (несистематичний).
За ймовірністю реалізації	Реалізований кредитний ризик. Потенційний кредитний ризик.
За статусом позичальника	Ризик при кредитуванні корпоративних клієнтів. Ризик при кредитуванні юридичних осіб. Ризик при кредитуванні фізичних осіб. Ризик при кредитуванні банків. Ризик при кредитуванні інсайдерів.
За можливістю прогнозування	Прогнозований кредитний ризик. Непрогнозований кредитний ризик.
За видом кредитної операції	Ризик при безпосередній видачі кредиту. Ризик при операціях з векселями. Ризик при лізингових операціях. Ризик при факторингових операціях. Ризик при гарантійних операціях.
За можливістю прийняття	Ризик, що береться банком самостійно. Ризик, що передається страховій компанії (гаранту, поручителю). Ризик, що розподіляється між іншими банками (при консорціумному кредитуванні).

Імовірність реалізації кредитного ризику полягає у його точному розрахунку (оцінка кредитного ризику). У зв'язку з тим, що кредитний ризик має певні особливості, його оцінка проводиться на підставі не тільки кількісного, а й якісного аналізу.

Кількісний аналіз кредитного ризику полягає в оцінці кредитоспроможності позичальника і спирається на низку методів, серед яких коефіцієнтний метод, метод експертних оцінок, статистичні методи тощо.

Якісний аналіз кредитного ризику полягає в ідентифікації чинників ризику (виявленні його джерел) і вимагає від керівництва банку ґрунтовних знань, досвіду та інтуїції у цій сфері діяльності. Його доцільно здійснювати у двох аспектах:

1) визначення можливих джерел кредитного ризику, оцінка якісних показників кредитоспроможності позичальника та аналіз відповідності параметрів кредиту положенням кредитної угоди;

2) визначення суб'єктивної складової кредитного ризику, виявлення інтересів суб'єктів ризику тощо.

Управлінські заходи мають розроблятися на засадах кількісного аналізу рівня кредитного ризику та адекватного врахування множини керованих і некеруваних чинників, що зумовлюють його виникнення та розвиток. На підставі значень відповідних кількісних показників, які відображають реальну ситуацію, і результатів якісного аналізу приймаються рішення стосовно прийняття кредитного ризику та, за необхідності, мінімізації його рівня.

За статусом позичальника кредитний ризик фактично ділиться на ризик, який ми зазнаємо при кредитуванні фізичних і юридичних осіб. Також дуже важливо, щоб правильно спрогнозувати ризики (вміння точно їх обчислити). Тому у наукових джерелах виділяють прогнозовані і непрогнозовані кредитні ризики.

У вітчизняній літературі кредитні ризики за видом кредитної операції пов'язані: із самою видачею кредиту; із цінними паперами (векселя, облігації,

тощо); із довгостроковою орендою машин і обладнання, видача обладнання напрокат (лізинг); із переуступанням дебіторської заборгованості (факторинг); із поручительством банку-гаранта за свого клієнта (гарантія).

За можливістю прийняття кредитний ризик може передаватися страховим компаніям від банків-кредиторів, ділитись між банками, виникати у межах діяльності одного банку самостійно [3, с. 140-165].

Наступний варіант класифікації кредитного ризику включає такі критерії: сфера виникнення, характер охоплення, групи позичальників, види кредитних продуктів банку, характер впливу на кредитний продукт (табл. 3).

За сферою виникнення кредитні ризики можна поділити на: зовнішні кредитні ризики – залежать від зовнішнього середовища, що впливає на кредитну діяльність банку, зокрема ризик позичальника, який зумовлений його кредитоспроможністю; внутрішні кредитні ризики – це ризики банку, які залежать від правильності його дій у процесі кредитної діяльності та управління кредитним ризиком.

За характером охоплення кредитний ризик можна поділити на: індивідуальний – ймовірність того, що окремий позичальник не зможе повернути борг згідно з умовами договору і при цьому банку не вдасться своєчасно і в повному обсязі скористатися забезпеченням кредиту для покриття можливих втрат. Джерелом індивідуального кредитного ризику є окремий контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів. Працівники банку повинні усвідомлювати важливість ефективної роботи з потенційними позичальниками та здійснювати відповідальне супроводження укладених кредитних договорів з метою недопущення ситуацій, що можуть призвести до втрати банком наданих кредитних ресурсів.

Портфельний кредитний ризик – це середньозважена величина ризиків щодо всіх угод кредитного портфеля, що проявляється у зменшенні вартості активів банку внаслідок неможливості виконання деякими позичальниками своїх контрактних зобов'язань за кредитними договорами.

Залежно від груп позичальників можна виділити кредитний ризик за операціями з: фізичними особами; юридичними особами – суб'єктами господарювання (різних форм власності); банківськими установами (резидентами і нерезидентами); небанківськими фінансовими установами; державою.

Таблиця 3
Друга схема класифікації кредитного ризику [8, с. 422-423]

Класифікація кредитних ризиків	
За сферою виникнення	<ul style="list-style-type: none"> • Зовнішні кредитні ризики • Внутрішні кредитні ризики
За характером охоплення	<ul style="list-style-type: none"> • Індивідуальний кредитний ризик • Портфельний кредитний ризик
Залежно від груп позичальників	<ul style="list-style-type: none"> • Кредитний ризик за операціями з фізичними особами • Кредитний ризик за операціями з юридичними особами • Кредитний ризик за операціями з банками • Кредитний ризик за операціями з небанківськими фінансовими установами • Кредитний ризик за операціями з державою
Залежно від видів кредитних продуктів банку	<ul style="list-style-type: none"> • Кредитний ризик при автокредитуванні • Іпотечний кредитний ризик • Кредитний ризик за операціями овердрафт • Ризик за операціями з кредитними картками тощо
За характером впливу на кредитний продукт	<ul style="list-style-type: none"> • Прямі ризики • Непрямі ризики

Таблиця 4
Зведена таблиця схем класифікації кредитного ризику

Критерії	Схема 1	Схема 2
За рівнем виникнення (характер охоплення)	+	+
За фінансовими наслідками	+	
За сферою виникнення	+	+
За ймовірністю реалізації	+	
За статусом позичальника	+	
За можливістю прогнозування	+	
За видом кредитної операції	+	
За можливістю прийняття	+	
Залежно від груп позичальників		+
Залежно від видів кредитних продуктів банку		+
За характером впливу на кредитний продукт		+

Залежно від видів кредитних продуктів банку можна виділити: кредитний ризик при автокредитуванні; іпотечний кредитний ризик; кредитний ризик за операціями овердрафт; ризик за операціями з кредитними картками тощо.

За характером впливу на кредитний продукт виділяють: прямі (основні) ризики – пов'язані з кредитною політикою банку тощо; непрямі (супутні) ризики – пов'язані з людським фактором, форс-мажорними обставинами тощо [8, с. 427-433].

Проаналізувавши вищенаведені класифікації кредитного ризику, ми створили зведену таблицю, що відображає спільні та відмінні риси критеріїв кредитного ризику, які показані у таблиці 4.

Створена нами зведена таблиця показує, що фактично на сьогодні вітчизняні вчені чітко сходяться на тому, що кредитний ризик можна класифікувати за рівнем та сферою виникнення. Щодо інших критеріїв класифікації кредитного ризику, то тут питання залишається відкритим. Наше дослідження підтвердило те, що у зв'язку з ситуацією, яка відбувається в політичній та економічній сферах України, необхідно створити єдину схему, за якою можливо буде класифікувати кредитний ризик.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши поняття «кредитний ризик», ми виокремили універсальне, на нашу думку, поняття, яке відобразило б думки сучасних вітчизняних вчених, а саме «кредитний ризик» – це можливі втрати банківської установи у зв'язку з можливістю неповернення позичальником основного боргу та відсотків за ним, які можуть виражатися як імовірно, так і фактично у грошовому еквіваленті.

Здійснивши дослідження класифікаційних ознак та видів кредитного ризику, ми переконалися в тому, що кредитна діяльність є не тільки найбільш прибутковою, а й найбільш ризикованою частиною банківських активів. Така діяльність супроводжується виникненням кредитного ризику, зумовленого низкою причин, серед яких:

- недоступність вірогідної інформації про кредитну історію позичальника;
- незадовільний фінансовий стан підприємства-позичальника;
- надмірна політизованість економіки в Україні (захист інтересів деяких галузей і підприємств захищавленими в них політичними силами);

- недосконалість правової бази щодо захисту інтересів кредиторів;

- значна концентрація кредитних вкладень у певній галузі, яка є чутливою до змін економічного середовища;

- кредитування інсайдерів на пільгових умовах;
- часті зміни та корективи кредитної політики банку;

- концентрація кредитних вкладень у маловивчених сферах господарювання;

- прийняття недостатньо ліквідного забезпечення за кредитом тощо.

Отже, при банківському кредитуванні значну увагу слід приділяти ризикам, які можуть виникати у процесі окремої кредитної операції. При цьому ризики кредитної діяльності банку можуть мати значний вплив на фінансову стійкість банківської установи. Працівники банку повинні усвідомлювати важливість ефективної роботи з потенційними позичальниками та здійснювати відповідальне супроводження укладених кредитних договорів з метою недопущення ситуацій, що можуть призвести до втрати банком наданих кредитних ресурсів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Кредитування і контроль : навч. посіб. Рекомендовано МОН / Вовк В.Я., Хмеленко О.В. – К., 2008. – 463 с.
2. Кредитний ризик комерційного банку : навч. посіб. / В.В. Вітлінський, О.В. Пернарівський, Я.С. Наконечний, Г.І. Великоіваненко ; За ред. В.В. Вітлінського. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251 с.
3. Петрук О.М. Банківська справа [Текст] : навч. посіб. / О.М. Петрук ; за ред. д-ра екон. наук, проф. Ф.Ф. Бутинця. – К. : Кондор, 2004. – 461 с.
4. Холодна Ю.Є. Управління кредитним ризиком у банку. Оперативне, тактичне та стратегічне / Ю.Є. Холодна, К.В. Латунова // Вісник Харківського національного економічного університету. – 2010. – № 12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www/nbuu.gov.ua/portal/soc-gum/pprbsu/2010_30/10/10_30_37/pdf.
5. Банківські операції : підручник / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін. ; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. – К. : КНЕУ, 2000. – 384 с.
6. Шевченко Р.І. Кредитування і контроль : навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. – К. : КНЕУ, 2002. – 183 с.
7. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку : навч. посібник. – К. : КНЕУ, 1999. – 280 с.
8. Владичин У.В. Банківське кредитування : навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. С.К. Реверчука. – К. : Атіка, 2008. – 648 с.